

SOCIAL- DEMOKRA- TIETS INDVAN- DRER- POLITIK

Opbrud og foreløbigt parlamentarisk slutspil under Svend Aukens formands- periode (1987-1992)

Af Heidi Vad Jønsson

I sidste nummer af Arbejderhistorie så vi, hvordan udlændingete-maet blev taget op i Socialdemo-kratiet. I dette nummer følger an-den halvdel af historien hvor et formandsskifte, opbrud, spild og splittelse prægede udlændingedi-skussionerne i partiet. Hvordan blev så partiets politik udviklet under den nye partiformand Svend Auken?

Socialdemokratiets indvandrerpolitik sigtede i 1980'erne mod at skabe lige muligheder for danskere og indvandrere. Men der var flere udfordringer knyttet til den mål-sætning. I denne artikel undersøges udviklingen af Socialdemokratiets indvandrerpolitik under Svend Aukens formandsperiode gennem en analyse af den partiinterne politikudvikling.¹ I den sammenhæng er partiets relevante udvalg samt partiledelsen i fokus. I Socialdemokratiets indvandrerudvalg rejstes i sommeren 1987 det helt fundamentale spørgsmål: Var det overhovedet muligt at integrere et stadigt voksende antal udlændinge, og hvordan skulle man sikre, at også de, der var i landet fik en reel mulighed for at indgå i samfundet på lige fod? Vibeke Storm Rasmussen, der var formand for partiets indvandrerudvalg foreslog en socialdemokratisk indvandrerpolitik, der omfattede begrænsninger i antallet af nytilkomne, stramninger af familiesammenføringer og indførelse af obligatoriske integrationsprogrammer for alle udlændinge. Disse forslag viste sig at være særdeles kontroversielle, ikke mindst fordi den politiske debat var blevet skinger og polariseret. Handlingsrummet for politikudviklingen var blevet mindre.

Da tiden i 1987 kom til at vælge en ny partiformand var Socialdemokratiet præget af uenighed i indvandrerpolitikken. Socialdemokratiet var fortsat i opposition, og erobring af regeringsmagten blev en stadig mere central del af partiets strategi.² Socialdemokratiets politikudvikling på indvandrerområdet var efter formandsskiftet præget af intensiveret debat, konflikter og opbrud, der både knyttede an til magtstrategiske udfordringer og til det mere substantielle i forhold til politikens indhold. Politik handler både om at løse problemer, at forme samfundet og ikke mindst om magt. Den tendens er tydelig i Socialdemokratiet, som i anden halvdel af 1980'erne forsøgte at finde en løsning på tidens "udlændingeproblem"

med udgangspunkt i en socialdemokratisk ideologi om lighed, solidaritet og lige muligheder samtidig med, at denne politik ikke skulle lægge hindringer i vejen for at erobre vigtige magtbastioner både nationalt og kommunalt. Det er på denne baggrund, udviklingen i partiets indvandrerpolitik i det følgende skal undersøges.

Formandsskifte 1987: Progressiv antiracisme

Indvandrerpolitikken er et tema, der blev politiseret i en periode, hvor Socialdemokratiet og velfærdsstaten som socialpolitisk model var under kraftig beskyndning.³ Den såkaldte neo-liberale bølge, satte sine spor på de danske velfærdspolitiske diskussioner, og som politologen Gijs Schumacher har formuleret det, havde Socialdemokratiet valget mellem at *Modernize or Die*.⁴ Samtidig var der uro omkring partiledelsen. Anker Jørgensen havde i 1982 overladt regeringsmagten til den konservative Poul Schlüter med forventning om, at Socialdemokratiet hurtigt ville komme tilbage til magtens tinde. Det viste sig dog, at blive en lang periode i opposition for Socialdemokratiet. I 1987 besluttede Anker Jørgensen at træde tilbage.⁵

Den 10. september 1987 meddelte formanden sin afgang og anbefalede Svend Auken som sin efterfølger. Ved en ekstraordinær kongres den 3. oktober samme år blev Svend Auken officielt valgt til formand, mens Poul Nyrup Rasmussen og Birte Weiss blev partiets næstformænd.⁶ Valget af ny formand varslede en ny periode i partiet. Den unge generation af socialdemokrater – de såkaldte “fantastiske fire” – Ritt Bjerregaard, Mogens Lykketoft, Svend Auken og Poul Nyrup Rasmussen var nu for alvor blevet en del af partiets top.⁷ Dette generationsskifte satte også sit præg på udlændinge- og indvandrerdebatten i partiet, fordi der med den unge generations magtovertagelse også fulgte tydeligere udmeldinger om antiracisme og humanisme som

bærende principper for partiets politik. På dette punkt havde den nyvalgte partiformand udtalt humanistiske og rettighedsbaserede holdninger.⁸ Derfor fik formandskiftet også konsekvenser for partiets indvandrerudvalg og for politikudviklingen. Den rapport, som Vibeke Storm Rasmussens udvalg havde lavet, blev aldrig udgivet.⁹ I stedet blev der nedsat et nyt udvalg, en Udlændingekomite, som skulle levere en samlet Socialdemokratisk udlændingepolitik.

Nedsættelse af en Udlændingekomité

Den 13. november 1987 besluttede forretningsudvalget på opfordring fra Svend Auken, at en ny komité skulle arbejde videre med substansen i partiets indvandrerpolitik. Det blev gjort klart, at komitéen skulle være *“mod racisme og for progressive holdninger”*, ligesom forretningsudvalget advarede mod at bruge begrebet integration:

“... det opfattes af mange som vi vil fjerne deres egen kultur og identitet – og ikke som en understregning af, at leve i det danske samfund.”¹⁰

Hvis begrebet skulle indgå, måtte det defineres meget tydeligere. Dagen efter behandlede hovedbestyrelsen forslaget om oprettelse af en udlændingekomite, og også her lød der advarsler om at lade integrationsbegrebet indgå; *“det belastende ord “integration” bør ikke stå i kommissoriet”*.¹¹ Dele af hovedbestyrelsen afsvor ganske simpelt begrebet.¹² Integrationsbegrebet blev trods bekymring og drøftelser i partiets ledelse indskrevet i kommissoriet. Dette skyldtes, at integration var et af periodens kernebegreber i forhold til indvandrere, og formuleringen af en samlet integrationspolitik kunne blive en socialdemokratisk løsning på de udlændingerelaterede udfordringer. Hvis komitéen og partiet kunne formå at *frame* integrationsbegrebet efter et humanistisk og

socialdemokratisk mønster med vægt på, at integration handlede om at skabe lige muligheder for at indgå i samfundet, ville det være en væsentlig sejr for partiet i denne periode med polariseret debat.¹³

Formanden for den Socialdemokratiske Udlændingekomité blev Ove E. Dalsgaard, der siden 1981 havde været borgmester i Ballerup. I sit forord til rapporten understregede Dalsgaard, at Socialdemokratiets indvandrerpolitik skulle sigte mod at modvirke racisme og fremmedhad. Det var en politik, der skulle skabe lige chancer i livet for alle borgere uanset køn, klasse, kulturbaggrund og etnicitet:

“Faren for racisme er [...] altid latent. Den øges, hvis udlændinge er henvist til at isolere sig fra det øvrige samfund, fordi samfundet ikke giver dem chancer for at blive integreret. Derfor er det så vigtigt, at vi fører en udlændingepolitik, der på alle fronter fremmer integrationsprocessen.”¹⁴

Blandt medlemmerne af udvalget var også en række andre kommunalpolitiske repræsentanter, herunder Vibeke Storm Rasmussen. Formuleringen af en samlet socialdemokratisk integrationspolitik skulle ske med udgangspunkt i Vibeke Storm Rasmussens rapport, og derfor var det heller ikke overraskende, at hun blev medlem af komitéen. Vibeke Storm Rasmussen har dog vurderet sin egen rolle i komitéen som “*mest for syns skyld*”.¹⁵ Repræsenteret i komitéen var også folketingspolitikkerne Jytte Andersen, Ole Espersen, Torben Lund og Birte Weiss. Partiets tidligere formand, Anker Jørgensen, var ligeledes medlem, og både fortidens og fremtidens magtelite i partiet var således medlemmer af dette nye organ, der skulle skabe en fælles linje på dette så problematiske politiske område. Efter nedsættelsen af den nye komité var det umiddelbare spørgsmål, hvad der skulle ske med indvandrerrudvalget. I pressen hed det, at indvandrerrudvalgets formand, Vibeke Storm Rasmussen skulle fyres.¹⁶

Et proforma-udvalg med massiv mediedækning

En egentlig fyring blev det dog ikke til. Partiets ledelse havde understreget vigtigheden i, at indvandrerrudvalget under ledelse af Vibeke Storm Rasmussen skulle fortsætte. Komitéen måtte ikke fremstå som en afløser.¹⁷ På hovedbestyrelsesmødet den 14. november 1987 var indvandrerrudvalgets rapport og Svend Aukens forslag om at nedsætte en ny udlændingekomité til debat, og i den sammenhæng understregede den ny parti-formand, at:

“Sammensætningen [af komitéen] er bredere end hovedbestyrelsens udvalg [indvandrerrudvalget] og det er hensigten, at Indvandrerrudvalget fortsætter sit arbejde.”¹⁸

Fra hovedbestyrelsens medlemmer blev det ligeledes understreget, at “*nedsættelsen af komitéen må ikke efterlade en oplevelse af en desavouering af indvandrerrudvalget*”.¹⁹ Efterårets debatter og den omfattende presseomtale af Vibeke Storm Rasmussens rapport havde været særdeles problematisk for partiet. Formandsskifte, folketingsvalg og den stigende modvilje mod flygtninge og indvandrere i dele af befolkningen herunder også blandt socialdemokratiske kernevælgerne havde sat sine spor.²⁰

Kritikken af indvandrerrudvalget havde været hård, ikke mindst i medierne.²¹ Vibeke Storm Rasmussen har forklaret, at hun oplevede en “*udpræget grad af faneflugt*”²² efter sensommerens begivenheder. Det havde været tydeligt ved årsmødet den 6.-7. september 1987, hvor distancen til indvandrerrudvalgets formand havde været særligt markant. “*Jeg har aldrig været et sted, hvor der var så koldt omkring mig*” vurderer Vibeke Storm Rasmussen i dag.²³ Der var dog partimedlemmer, som støttede Vibeke Storm Rasmussen og indvandrerrudvalgets rapport. Herom vidner et brev til partiledelsen fra et fagforbunds lokalafdeling:²⁴

“Efter lejlighedsvis at have samarbejdet med

udvalgets formand Vibeke Storm Rasmussen, er det vor klare opfattelse, at netop denne person forstår at løse opgaver, både i teori men så sandelig også i praksis. [...] Vi håber selvsagt at Vibeke Storm Rasmussen fortsat er med i første række!”²⁵

Selvom Vibeke Storm Rasmussens linje fandt støtte i dele af partiet, blev det udlændingekomiteén, der kom til at sætte kursen for partiets indvandrerpolitiske udvikling i de efterfølgende år. Dette skyldtes både, at partiets øverste ledelse ikke tilsluttede sig indvandrerudvalgets idéer og løsninger, og at Socialdemokratiets indvandrerudvalg var blevet en “sag” i medierne. Særligt *Information* og *Det Fri Aktuelt* havde vist in-

teresse for udvalget og bragte flere kritiske artikler om emnet.²⁶ For et medlem af indvandrerudvalget blev presset for hårdt:²⁷

“Det er [...] med stor beklagelse, at jeg [...] må meddele dig og Hovedbestyrelsen, at jeg ikke længere føler, at jeg kan holde til at deltage i dette udvalgsarbejde. [...] mediefremstillingen af udvalgsmedlemmerne i retning af beskyldninger for racisme har været for belastende, idet jeg [...] ikke kan acceptere en sådan udlægning af vores rapport – vedhæftet os af enkelte af partiets MF’ere. [...] Jeg havde aldrig i min vildeste fantasi troet, jeg skulle opleve ovennævnte beskyldninger mod os i udvalget, – hvilket har været bittert at opleve.”²⁸

Indvandring og integration var tydeligvis ømtålelige og følsomme emner. Det var en effekt af, at der både var uenighed om det politiske indhold internt i partiet og en konsekvens af, at den offentlige debat om flygtninge og indvandrere blev stadig mere polariseret og voldsom.²⁹ Inden for partiet blev der lagt distance til indvandrerudvalgets idéer om kvoteordninger og ændringer i familiesammenføring af ægtefæller. Det var forårsaget af formandsskiftet og nye magtkonstellationer i partiet samt ikke mindst, at den landspolitiske del af partiet forsøgte at erobre regeringsmagten.³⁰ De landpolitiske magtsøgende strategier vejede tungt i oppositionsperioden. Det handlede om, at der var konflikter i forhold til det politiske indhold med modsatrettede idéer om problemer og løsninger på udlændingeområdet (*policy*), men også om, at indvandrerpolitikken ikke måtte stå i vejen for, at partiet kunne erobre regeringsmagten. Samtidig var det fortsat en pointe, at der var forskellige magtstrategier indenfor partiet afhængigt af, om der var tale om landspolitikere eller kommunalpolitikere.³¹ Vælgerne tendens til i højere grad at fokusere på temaer fremfor partier, gjorde denne sag endnu mere problematisk, og det var i forlængelse heraf særdeles vigtigt for Socialdemokratiet at erobre og definere den indvandrerpolitiske dagsorden.³²

Efterårets uvished om, hvad der skulle ske med indvandrerudvalget og Vibeke Storm Rasmussen førte til spekulative historier i pressen. I *B.T.* hed det, at “*fyresedlen til formanden for Socialdemokratiets indvandrerudvalg kommer særdeles bekvemt for partiets stærke dame, Ritt Bjerregaard.*” En anonym kilde fra partiets hovedbestyrelse skulle have forklaret, at eftersom Vibeke Storm Rasmussen stod til at blive valgt ind i Folketinget indenfor en kort årrække, var det “*klart hun skal kanøfler, hun passer ikke ind i Ritt Bjerregaards kabinet af ydmygt nejende hofdamer.*”³³ Dermed kom udlændinge- og indvandrerpolitikken til at handle om mange andre ting end det politiske indhold.

Medieomtalen var særdeles problematisk for partiet og for den nyvalgte partiformand. På dette punkt spillede medierne en rolle i den politiske udvikling. Både *Ekstra-bladet*, *BT* og *Jyllandsposten* samt *Berlingske Tidende* bragte flere kritiske indlæg om udlændinge, indvandrere og flygtninge, der blev omtalt som et velfærdspolitisk problem og som en trussel mod dansk kultur og den danske nation.³⁴ *Politiken* og *Information* var på den anden side kritiske overfor stramninger af udlændingeloven og nogle af vestegnskommunernes integrationspolitiske praksis og markerede sig som de humanistiske stemmer i debatten.³⁵ Den socialdemokratiske avis *Det Fri Aktuelt* gjorde med flere historier om indvandrerpolitikens partipolitiske udfordringer udlændingesagen til en varm kartoffel for Socialdemokratiet. Dette blev forstærket af, at aviserne var blevet mindre partipolitiske end tidligere, og det var således vanskeligt for partiorganisationen og ledelsen af gyde olie på de oprørske vande gennem pressen.

Vibeke Storm Rasmussen blev ikke fyret, og i efteråret 1987 havde partiet derfor både en udlændingekomiteé og et indvandrerudvalg, men det var komitéen, der drev udviklingen af partiets indvandrerpolitik. I første omgang fortsatte indvandrerudvalget sit arbejde, men i en skrivelse fra Storm Rasmussen til indvandrerudvalgets medlemmer stod det klart, at udvalgets arbejde ville afhænge af, hvordan komitéen ville gribe sagen an:

“Arbejdsprogramudkastet [indvandrerudvalgets rapport og forslag] er blevet skrevet om og gennemkritiseret. [...] På baggrund af diskussionerne – drøftelserne – har jeg lavet nyt udkast og det vil sikkert også blive skrevet om”.³⁶

Der var enighed om, at indvandrere skulle have samme muligheder som alle andre borgere i Danmark. Dette grundsyn knyttede sig til partiets fundamentale idégrundlag om, at alle mennesker skal have lige mulig-

heder uanset social, økonomisk, kulturel (og etnisk) baggrund.³⁷ Herom kunne hele partiet enes, både kommunalpolitikere, folketingsmedlemmer og partiledelsen.³⁸ Der var også enighed om, at racisme, fremmedhad og xenofobi skulle bekæmpes, og at Socialdemokratiets indvandrerpolitiske udgangspunkt byggede på kulturforskelle. Uenighederne knyttede sig til de politiske virkemidler. Der var ikke enighed om, hvordan man skulle sikre, at indvandrere fik lige muligheder og i forhold til kulturaspektet, var der langt fra konsensus om, hvorvidt muslimske indvandreres kultur- og familiemønstre var et problem i forhold til Socialdemokratiets ligestillingsidealer, og hvordan disse gnidninger i givet fald skulle håndteres.³⁹ Dette punkt havde været et vedholdende tema siden starten af 1980'erne.⁴⁰ Uenigheder om det politiske indhold var ligeså afgørende som de strategiske, og det var vigtigt for Socialdemokratiet, at der blev formuleret en fælles linje, som både omfattede flygtninge og indvandrere.

Det opgør, der havde været i partiet i sommeren og efteråret 1987 havde vist, at der i høj grad var brug for en samlet indvandrer- og integrationspolitik, som hele partiet kunne støtte op om. Det blev den nye udlændingekomiteés vigtigste opgave at levere et fælles udspil forud for partikongressen i oktober 1988.

Arbejdet i udlændingekomiteén

(Re)Formuleringen af Socialdemokratiets indvandrerpolitik var nu i realiteten blevet placeret i regi af udlændingekomiteén, og henover foråret 1988 arbejdede komitéen med at formulere en fælles partipolitisk linje. I første omgang handlede det om at få præciseret, hvilke emner komitéen skulle arbejde med. I den sammenhæng besluttede komitéen allerede ved det første møde at overlade de arbejdsmarkedspolitiske undersøgelser til LOs nye indvandrerudvalg. Det var blevet oprettet i november 1987, og selvom LO ikke havde været interesseret i

gensidig repræsentation i de to udvalg, var der lagt op til et samarbejde.⁴¹ Indvandreres beskæftigelsesforhold og -problemer blev af denne grund ikke et hovedemne for komitéen.⁴² Mens Socialdemokratiets politik dækkede alle velfærdsstatens kerneområder, handlede det i LO regi om at finde ud af, hvordan indvandrere kunne blive inkluderet på arbejdsmarkedet.

Boligspørgsmålet og ghettoiseringsproblemer samt væksten i antallet af udlændinge og unge ægteskaber blandt enkelte grupper af udlændinge blev imidlertid centrale emner. Vibeke Storm Rasmussen, Leif Grundsøe og Ahmet Bayram samt Finn Aaberg argumenterede for, at disse emner udgjorde hovedproblemet og derfor også skulle være omdrejningspunkt for komitéens arbejde. Grundsøe var viceborgmester i Ishøj og Bayram kommunalbestyrelsesmedlem samme sted. I sin præsentation erklærede Grundsøe, at han var *“tilfreds med de forslag til løsning af udlændingeproblemerne, som fremgår af Indvandrerudvalgets rapport.”*⁴³ Finn Aaberg, borgmester i Albertslund, understregede ligeledes, at han fandt det

“... væsentligt at komitéens arbejde kommer til at centrere sig om de bagvedliggende årsager til problemerne [samt] den stigende ghettoisering på grund af manglende boliger, og manglende fordeling af udlændinge”.⁴⁴

Fra andre medlemmer var hovedinteressen at skabe en større forståelse mellem indvandrere og danskere og at bidrage til en positiv udvikling i indvandrerdebatten.⁴⁵

Der var således indenfor komitéen forskellige interesser og holdninger til, hvilke emner, der var vigtigst. Der tegner sig et billede af, at den kommunalpolitiske gruppe i komitéen var uenig med resten af medlemmerne. For komitéen betød det, at en bred palet af emner skulle skabe større klarhed over, hvordan partiets indvandrer- og integrationspolitik skulle formuleres. Samtidig var denne tematiske flerhed et udtryk for, at

indvandrerpolitik inkluderede stort set hele det social- og velfærdspolitiske område. Integration af udlændinge var en opgave, der skulle løses indenfor velfærdsstatens rammer. Dette havde været Socialdemokratiets udgangspunkt i den redegørelse, som blev leveret af daværende indenrigsminister Henning Rasmussen i 1980, og det var fortsat partiets grundholdning.⁴⁶ Det forblev dog stadig et åbent spørgsmål, hvordan integrationspolitikken skulle tilrettelægges.

Folketingsvalg og et foreløbigt udspil

I foråret 1988 præsenterede Ove Dalsgaard en skitse af komité-rapportens indhold for hovedbestyrelsen. Dalsgaard understregede ved den lejlighed, at komitéen ikke ville foreslå ændringer til udlændingeloven – *“højest nogle justeringer / tilpasninger, bl.a. vedrørende ægteskabsindgåelse for unge under 18”*.⁴⁷ Til gengæld foreslog komitéen, at der skulle være et tilbud om integrationsprogram for familiesammenførte.

I drøftelserne af komitéens forslag stod det klart, at der fortsat var uenighed i hovedbestyrelsen: *“Vi skal stille integrationskrav, ikke tilbud”* og *“Vi skal forbyde purunge ægteskaber, og bruge samme regler som for Danmark øvrigt”* lød de kritiske meldinger fra nogle bestyrelsesmedlemmer.⁴⁸

Erfaringerne fra sommeren 1987 spillede fortsat en rolle, og partiet ønskede ikke at fremstå splittet i pressen igen. Efter en længere debat vedtog hovedbestyrelsen dog Dalsgaards forslag til rapportens disposition.

Blot ti dage senere måtte udlændingekomitéen midlertidigt indstille sit arbejde, fordi statsminister Poul Schlüter udskrev valg til Folketinget til afholdelse den 10. maj. Valgudskrivelsen var forårsaget af et problematisk forløb omkring den danske atomvåbenpolitik, og indvandrere og flygtninge var ikke et stort emne i den valgkamp, der i stedet kom til at handle om Danmarks NATO medlemskab.⁴⁹ Når indvandrere og

flygtninge ikke blev et tema, skyldtes det i høj grad også, at den siddende firkløverregering, der var afhængig af midterpartierne og truet af det alternative flertal, ikke havde interesse i, at dette emne skulle blive et tema i valgkampen.⁵⁰ Heller ikke Socialdemokraterne havde nogen interesse i at forcere temaet i valgkampen, fordi der endnu ikke var en fælles og sammenhængende partipolitisk linje. Ikke desto mindre blev komitéens planlagte møde i april udsat på grund af valgkampen. Partiorganisationen og ledelsen var i høj grad opmærksom på, at udlændinge var et emne, der havde befolkningens interesse.

Efter valget den 10. maj 1988 var Poul Schlüter fortsat statsminister, men dannede nu en konservativledet regering sammen med Venstre og Det radikale Venstre. Det betød, at udlændinge- og integrationspolitik fortsat blev holdt udenfor den politiske dagsorden, for på dette område var de radikale langt fra enige med Venstre eller de konservative.⁵¹ Socialdemokratiet havde fået fremgang og kunne mønstre et ekstra mandat i Folketinget, men det var ikke nok til, at partiet kunne danne regering.

Et udspil fra Socialdemokratiets udlændingekomité 1988

Komitéen skulle være færdig med sin rapport til partikongressen i oktober 1988, og en daglig arbejdsgruppe skrev i løbet af sommeren det første udkast til den rapport, der dannede grundlag for den indvandrerpolitik, som skulle vedtages på kongressen.⁵² Der var i den forbindelse flere emner, som krævede særskilt belysning.

Introduktionsprogrammer og sprogundervisning for alle

Henover sommeren 1988 diskuterede komitéens medlemmer, hvordan man kunne sikre, at indvandrerkvinder blev integreret i samfundet. Udlændingekomitéen overvejede i den sammenhæng at begrænse indvan-

drerkvindens adgang til social bistand, hvis de ikke deltog i danskundervisning. Det skulle tjene til at beskytte kvinderne, fordi deres økonomiske bidrag til familiens samlede indtjening derved ville være betinget af deltagelse i et integrationsprogram. Idéen om at koble danskundervisningsdeltagelse med sociale ydelser blev omtalt og kritiseret i pressen i juli 1988. I den forbindelse forklarede Torben Lund til *Politiken*, at det var "lidt 'firkantede metoder' for at nå et godt mål".⁵³

Politiken så dog ikke forslaget som en beskyttelse af indvandrerkvinder, men som en regulær sanktionsmulighed.⁵⁴ Socialdemokratiets ligestillingsidealer, der handlede om at frigøre kvinder bl.a. gennem uddannelse, lønarbejde osv. kunne ikke umiddelbart overføres på indvandrerområdet, fordi sådanne initiativer blev mødt med kritik og anklager om manglende kulturforståelse og respekt for kulturforskelle.⁵⁵ Koblingen af retten til social bistand med aktiv deltagelse i sprogundervisning blev efterfølgende afvist af komitéens daglige arbejdsgruppe:

"så længe det ikke er muligt at undersøge, om der reelt er indvandrere, der ikke ønsker optagelse på danskkurser, er det ikke rimeligt at fremkomme med et forslag om motivations-skabende foranstaltninger."⁵⁶

Torben Lund, havde meddelt, at han ønskede "at fastholde det forslag, der er indarbejdet i rapporten som et resultat af arbejdsgruppens arbejde".⁵⁷ De såkaldt motivationsfremmende foranstaltninger skulle sikre, at kvindelige indvandrere havde en økonomisk legitimering af deres deltagelse i sprogundervisning.⁵⁸

I den rapport, som udkom i august 1988, stod det dog klart, at denne model var blevet fravalgt. Under afsnittet om forslag til indvandrerundervisning var i stedet fremhævet behovet for at få oprettet et større udbud af kurser i danskundervisning for indvandrere. I denne sammenhæng skal det nævnes, at flygtninge allerede deltog i et in-

tegrationsprogram indenfor rammerne af Dansk Flygtningehjælp. Slaget stod derfor i denne sammenhæng ikke om flygtningene, men om den (forholdsvist store) restgruppe af udlændinge, der omfattede indvandrere, hvis forhold adskilte sig fra flygtninges. Familiesammenførte var også en del af denne restgruppe. En del af forklaringen på dette kursskifte finder man i *Ny Politik's* omtale af komitéens udspil, hvor udvalgsformanden Ove E. Dalsgaard konstaterede, at problemet med den manglende deltagelse i danskundervisning i virkeligheden skyldtes manglende kursusudbud fra kommunernes og amternes side. Kurserne blev udbudt via AOF og FOF; en ordning, som udvalget foreslog bevaret, men

"... når 99,9 procent af de flygtninge, der tilbydes et integrationsprogram, også tager imod det, tyder det på, at for indvandrerne er det største problem ventelistepuklerne."⁵⁹

Det var ud fra denne betragtning, udvalget udformede sit forslag om at udvide kursusudbuddet, men bevare det som et tilbud og en frivillig model.

Valget mellem frivillige eller obligatoriske integrationsprogrammer var dog tydeligvis en vanskelig balancegang. I *Ny Politik* hed det således, at "alle indvandrere, der kommer til Danmark skal tilbydes et obligatorisk integrationsprogram".⁶⁰ I den endelige rapport blev det obligatoriske fjernet, mens det blev præciseret, at det offentlige skulle forpligtes til at tilbyde alle nytilkomne et integrationsprogram.⁶¹

Boligplacering og spredningspolitik

Danskundervisning og integrationsprogrammer, var kun ét blandt mange forslag. I forhold til boligplaceringen, handlede det også om spredningspolitiske tiltag. Dette begreb var blevet anvendt i en betænkning afgivet af et under indenrigsministeren nedsat udvalg, som skulle levere forslag til løsning af indvandrerens boligproblemer.⁶² Under dis-

se hørte især ghettodannelser. Hos socialdemokraterne var det emne også til diskussion og var flere gange blevet sat på partiets dagsorden især af Ishøj-borgmester Per Madsen. I partiets udlændingekomité var flygtninge og indvandreres boligplacering, boligmæssige spredning og ikke mindst ghettoiseringstendenser i større byer et fast punkt.

I januar 1988 havde boligspørgsmålet givet anledning til en længere drøftelse i komitéen. Det store spørgsmål var, om Socialdemokratiet skulle lægge sig fast på en kurs, der pålagde alle kommuner at deltage i boligplacering af flygtninge, eller om man skulle satse på en forhandlingsbaseret linje.⁶³ Valget faldt på det første, og i den endelige rapport leverede komitéen et forslag, der omfattede amtskvoter, således at de ny-

tilkomne flygtninge skulle fordeles i kommunerne i forhold til hvor mange udlændinge, der allerede var i kommunerne. Dette ville betyde, at også de kommuner, der havde meget få eller slet ingen udenlandske indbyggere, ville blive nødt til at finde bolig til nytilkomne flygtning og indvandrere. De kommuner, der hidtil havde undladt at modtage flygtninge omfattede især kommunerne i Nordsjælland, hvor der ikke var store sociale boligbyggerier, og kommunerne derfor heller ikke kunne anvise lejligheder. Derfor blev det også et spørgsmål i komitéen, om Socialdemokratiet via folketingsgruppen skulle forsøge at gennemføre en udvidelse i kommunernes anvisningsret, således at denne også kunne omfatte anvisning til private udlejningsejendomme.

Det var en anden løsning på den bolig-

politiske udfordring, end den, der var blevet lanceret i partiets handlingsprogram i 1981.⁶⁴ I stedet for at pålægge alle kommuner at bygge almennyttige boliger skulle det nu ifølge komitéens forslag være muligt at udvide den kommunale anvisningsret til private udlejningsejendomme. Hensigten var fortsat at sikre, at indvandrere kunne få bopæl i alle landets kommuner, men eftersom det nu ikke kun drejede sig om indvandrere, men også flygtninge, var den tidligere boligpolitiske strategi ikke en optimal løsning.

Det var dog ikke kun indenfor udlændingekomiteén, idéen om at udvide anvisningsretten blev lanceret. Et tilsvarende forslag var blevet fremsat af Kommunernes Landsforening allerede i foråret 1986. Det fortsat stigende antal flygtninge havde skabt et massivt pres på kommunerne for at finde permanente boliger til de flygtninge, der havde fået asyl, og som skulle boligplaceres via Dansk Flygtningehjælp.⁶⁵ Fra kommunal side var amtskvoteordninger blevet lanceret som en mulig løsning.⁶⁶ Idéerne om kommunal spredning gennem kvoteordninger og udvidet kommunal anvisningsret udsprang af en kommunalpolitisk problemstilling, og blev med Kommunernes Landsforening (og formand Thorkild Simonsen) og Socialdemokratiets Udlændingekomiteé omsat til en partipolitisk løsningsmodel.

Beskæftigelse og uddannelse

I forhold til beskæftigelsesområdet, havde LO's indvandrerudvalg vist, at indvandreres ledighed var op mod tre gange højere end resten af a-kassernes medlemmer. Kvindernes andel var i den sammenhæng højere end mændenes, ligesom der var nationale forskelle. Indvandrerne var ikke en homogen gruppe, men generelt set var der en tydelig tendens til, at udlændinge var overrepræsenteret i ledighedsstatistikkerne.⁶⁷ I tillæg hertil var indvandrere også i højere grad udsat for arbejdsulykker. Det var et problem, der havde været diskuteret siden 1960'erne, da gæstearbejdere blev en del af det danske

arbejdsmarked, og løsningen havde dengang bl.a. været indførelse af kurser i dansk sprog, men gæstearbejderne, der sidenhen var blevet til indvandrere, var fortsat særligt overrepræsenterede i arbejdsulykkesstatistikkerne.⁶⁸ Det skyldtes, at indvandrere fortsat var beskæftiget indenfor produktionserhverv og håndværk, hvor risikoen for alvorlige arbejdsulykker var særligt høj. Manglende sprogkundskaber og uddannelse havde i den sammenhæng en forstærkende effekt. Denne udfordring skulle løses dels gennem tilbud om integrationsprogrammer for nytilkomne indvandrere, dels ved at udarbejde særlige tiltag sammen med LO's indvandrerudvalg med henblik på at forbedre indvandreres uddannelsessituation.⁶⁹ Dertil kom, at unge indvandrere skulle have samme adgangsmuligheder til uddannelsesinstitutionerne, som andre unge.

I forlængelse af uddannelses- og undervisningstemaet, foreslog komitéen indførelse af såkaldte gratis-ordninger på daginstitutionsområdet. I Ballerup, hvor Ove Dalsgaard var borgmester, havde der været forsøg med ordninger, hvor tosprogede børn havde fået friplads. Dette havde været en succes, fordi overgangen til folkeskolen blev nemmere for børnene. Ordningen blev derfor foreslået udvidet til alle kommuner.⁷⁰ På folkeskoleområdet var det udvalgets indstilling, at børnene skulle følge normalklasserne så vidt muligt for at sikre integration. Modtageklasser var ikke en del af dette politiske udspil, men modersmålsundervisningen blev foreslået tilrettelagt som et valgfag i de store klasser (dette skulle i 80'erne læses i fritiden).⁷¹ Det handlede fortsat om, at give børn de bedste betingelser for at bevæge sig mellem to kulturer. I den sammenhæng blev modersmålsundervisningen fastholdt som en socialdemokratisk mærkesag.

Unge ægteskaber, "børneægteskaber", "tvangsægteskaber"

En undersøgelse af forholdene i Albertslund og Ballerup havde ifølge ovennævnte

artikel i *Ny Politik* vist, at det kun var ganske få 17-18 årige, som var blevet gift, og der blev derfor ikke stillet forslag til ændringer.⁷² Emnet havde dog tydeligvis været diskuteret i komitéen, og omtalen i rapporten blev benyttet til at fremhæve, at det påståede problem slet ikke var til stede i en sådan grad, at det kunne legitimere de ændringer af familiesammenførselsreglerne, som Vibeke Storm Rasmussen og indvandrerudvalget havde foreslået.⁷³ På dette punkt var komitéens medlemmer ikke enige om problemets karakter, og der tegnede sig fortsat konturerne af en magtkamp internt i komitéen. De forslag, Vibeke Storm Rasmussens udvalg havde leveret var blevet forkastet ud fra en konstatering af, at der reelt ikke var noget problem. At dette var den dominerende holdning, var tydeligt ved komitémødet den 10. august 1988, hvor Ove Dalsgaard forklarede

“... det havde været muligt at foretage undersøgelser over antal unge ægteskaber i Albertslund og Ballerup [og] begge steder var [der] tale om ganske få ægteskaber, hvor ægtefællen var under 18 år.”⁷⁴

Der var derfor ikke grund til at foreslå ændringer i den del af udlændingeloven, der omfattede familiesammenføring og ægtefællesammenføring. Leif Grundsøe (Ishøj) var ikke enig i den konklusion og havde ved mødet præsenteret et alternativt forslag, der indeholdt en strammere praksis i forhold til familiesammenføring og ægtefællesammenføring. Grundsøes forslag blev afvist i komitéen, som i stedet foreslog, at

“...der bør nedsættes et særligt Ishøj-udvalg, der ser på de specielle problemer, som eksisterer i Ishøj og en række af hovedstadskommunerne, men dette bør ikke føre til, at der foretages landsdækkende ændringer af udlændingeloven”⁷⁵

Ishøj blev kategoriseret som et særligt tilfælde. Der var særlige forhold, som kun

var problematiske i og for Ishøj, og det var derfor også komitéens vurdering, at Ishøj skulle belyses i et særligt udvalg. I første omgang var det dog komitéens opgave at levere forslag til en partipolitik, som kunne gælde hele landet, og Ishøjs problemer blev ikke vurderet som repræsentative.

“Bekvemmelighedsflygtninge”?

En af tidens store diskussioner handlede også om de såkaldte “bekvemmelighedsflygtninge”. De konservative og højrefløjen havde fra midten af 1980’erne udpeget indvandring som en potentiel trussel mod nationalstaten, og i mediedebatten blev der skelnet mellem “*reelle flygtninge og bekvemmelighedsflygtninge*”.⁷⁶ Socialdemokratiets udlændingekomité benyttede rapporten til at understrege, at tiden var inde til et opgør med dette begreb og den mistænkeliggørelse af flygtninge, der lå i betegnelsen “bekvemmelighedsflygtning”. Rehabiliteringscenteret for Torturofre havde konstateret, at op mod 80 procent af asylansøgere havde været udsat for tortur. Deres asylansøgning og flygtningetilværelse var ikke betinget af bekvemmelighed.⁷⁷ På dette punkt tog komitéen (og partiet) skarpt afstand fra de politiske modstanderes mistænkeliggørelse af flygtninge. I den forbindelse handlede det også om, at markere afstand til Mogens Glistrups Fremskridtsparti, der i Folketinget havde argumenteret mod en fortsættelse af det, han og partifællerne betragtede som en “[...] ukontrolleret indstrømning af muhammedanske bekvemmelighedsflygtninge [...]”.⁷⁸

Antiracisme, bekæmpelse af xenofobi og fremmedhad havde været en del af komitéens kommissorium, og derfor var antiracisme kampagner også en vigtig del af komitéens fortsatte arbejde. Integration af indvandrere gennem målrettede tilbud skulle dog sammen med oplysningskampagner skabe en bedre forståelse mellem majoritetsbefolkningen og de nye borgere.⁷⁹

Den 27. august 1988 fremlagde Ove Dalsgaard den endelige rapport for forret-

ningsudvalget og hovedbestyrelsen. Begge steder blev rapporten godkendt. Svend Auken understregede desuden, at *“Komitéen er nedsat af hovedbestyrelsen og har derfor reference hertil. Rapporten indgår derfor i formandens beretning.”*⁸⁰ I en kontekst, hvor partiet i pressen havde fremstået splittet i udlændingespørgsmålet, var det vigtigt, at denne politik blev lanceret og præsenteret af partiets øverste ledelse. I debatten, der fulgte i hovedbestyrelsen, blev især forslaget om at lave integrationsprogrammer for alle nytilkomne fremhævet som en positiv nyskabelse: *“Flot at vi er kommet først med et integrationsprogram, det må følges op i folketingsgruppen”*⁸¹ hed det bl.a. fra et af hovedbestyrelsens medlemmer. Integrationsprogrammer for alle udlændinge blev derefter en særligt vigtig komponent i en socialdemokratisk indvandrerpolitik, og et punkt, hvor partiet kunne markere sig i forhold til de andre partier. Svend Auken var ligeledes begejstret for rapportens forslag, og ville tage forslagene med på programmet for arbejdet i det kommende folketingsår. Der var dog også kritiske røster i hovedbestyrelsen:

*“Der er tvivl om tallene når det gælder pigerens alder i forbindelse med de unge ægteskaber. Ny Politik har reduceret kvindeproblemerne, men de er der – pigerne presses, men det kan ikke dokumenteres med kølige facts,”*⁸²

Helt grundlæggende tegnede der sig et billede af fortsat splittelse internt i partiet og flere fraktioner, der hverken diskuterede de samme problemer eller talte samme sprog. Det var derfor også særligt vanskeligt at bygge bro mellem grupperingerne og de divergerende holdninger.

Et mislykket forsøg på forsoning

Selvom der med udlændingekomitéens rapport var lagt op til at Socialdemokratiet nu kunne levere et nogenlunde fælles og samlet udspil om partiets udlændinge-, indvandrer- og flygtningepolitik, var der fortsat ikke

enighed. I hovedbestyrelsen var der uenighed, og i forhold til Ishøj var striden endda blusset op. Ishøj og borgmester Per Madsen havde med Leif Grundsøes deltagelse i komitéen argumenteret for stramminger i familiesammenføringsreglerne. Samtidig havde Ishøj Kommune gennem forskellige statistiske beregninger demonstreret, at indvandrere var omkostningstunge for den kommunale økonomi. Det handlede både om ekstra udgifter til skoler, tolkebistand osv.⁸³ Samtidig kunne kommunerne præsentere fremskrivninger, der viste en fortsat vækst i antallet af udlændinge gennem familiesammenføringer. Ishøj præsenterede i sommeren 1987 beregninger, der viste, at 23 gæstearbejdere med tiden var blevet til 371 indvandrere.⁸⁴ Denne undersøgelse blev kritiseret i pressen og fremlagt som manipulerende og langt fra repræsentativ.⁸⁵

I forhold til Socialdemokratiet var det et problem, at Per Madsen markerede sig med en problematisering af antallet af udlændinge. For det første fordi de borgerlige og den politiske højrefløj havde udpeget væksten i nytilkomne udlændinge som et problem og for det andet fordi denne antalsdiskussion netop havde været omdrejningspunkt for den konflikt, som partiet havde oplevet omkring Vibeke Storm Rasmussens indvandrerudvalg. Samtidig havde Per Madsen på tv sagt, at *“det her er en kulturkamp og en religionskamp”*, ligesom han i en tv-debat havde markeret sig kritisk overfor Pia Gjellerup og den socialdemokratiske folketingsgruppe.⁸⁶ Der var tydeligvis uoverensstemmelser mellem partiledelsen under Svend Auken og Ishøjs borgmester, men også i forhold til udlændingekomitéen, havde Per Madsen oplevet, at han og kommunen ikke blev hørt. I en skrivelse fra udlændingekomitéens sekretær Lone Lunding til partisekretær Steen Christensen refererede hun et møde mellem Albertslunds borgmester Finn Aaberg og Per Madsen. Per Madsen havde i den forbindelse pointeret, at Leif Grundsøe var *“[blevet] totalt afvist”* i komitéen. Det var ved flere lejligheder ble-

vet slået fast, at Ishøj var et særligt tilfælde, og at der skulle arbejdes videre med at skabe politiske løsninger for denne kommune. Per Madsen understregede, at

“... medens han havde modtaget indvandrere i det almennyttige boligbyggeri, havde Ove [Dalsgaard] og tidligere Buchard [forhenværende borgmester i Ballerup] med alle midler undgået at indvandrere kom til Ballerup”.⁸⁷

Om dette faktisk havde været tilfældet er svært at afgøre, men pointen i denne sammenhæng er, at Per Madsen for alvor brød med partiledelsen. “*Per havde virket meget opgivende og bitter, og en kontakt til ham nu, nedsættelse af et Ishøjudvalg kan nok ikke løse problemerne*”⁸⁸ hed det i brevet.

På Menneskets Vilkår: Integration som Socialdemokratiets løsning

Fra partitoppens og udlændingekomitéens side var det som nævnt hensigten, at komitérapporten skulle skabe ro i Socialdemokratiet omkring udlændinge- og indvandrerpolitikken. Dette projekt var i nogen grad lykkedes, selvom der forud for kongressen i 1988 fortsat var tegn på intern uro. På kongressen var disse uenigheder og fortsatte stridigheder dog ikke tydelige.⁸⁹ Udlændingekomitéens rapport dannede grundlag for en række ændringsforslag til principprogrammet fra hovedbestyrelsen. Disse blev alle vedtaget og den politik, der ved kongresafstemningen blev optaget som partiets politik, tilgodeså i nogen grad indvandrerudvalget og Vibeke Storm Rasmussens argumenter om, at indvandringen skulle “*følge den hastighed hvormed integrationen kunne gennemføres*”, men det var også en politik, der kunne dække hele landet; også de kredse, der ikke var præget af Vestegnens særlige problemer. Den indvandrerpolitik, der blev optaget i *På Menneskets Vilkår* var et foreløbigt kompromis.

Hovedelementerne i den politik, der blev vedtaget som partiets integrationspolitik

havde som målsætning, at udlændinge skulle være i Danmark som ligeværdige borgere både i forhold til rettigheder og pligter. Desuden skulle “En sammenhængende indvandrerpolitik ... understøtte en ordentlig integration i det danske samfund”. Mere konkret omfattede partiets politik følgende hovedelementer:⁹⁰

- Flygtninge og indvandrere skulle motive-res til at lære dansk
- Flygtninge og indvandreres vilkår for integration skulle forbedres på bolig-, uddannelses- og beskæftigelsesområdet
- Ghettoisering skulle modvirkes ved en bolig-mæssig spredning gennem en udvidelse af den kommunale anvisningsret til også at omfatte det private boligbyggeri
- Indvandrerbørn skulle integreres bedre i folkeskolen
- Modersmålsundervisning skulle indføres som valgfag
- Modtagelse af flygtninge skulle i højere grad ske gennem en koordineret modtagelse af FN flygtninge
- Der skulle indføres obligatoriske integrationsprogrammer for nytilkomne
- Flygtninge skulle sikres økonomisk støtte til repatriering

Kort tid efter kongressen valgte Vibeke Storm Rasmussen at trække sig fra posten som formand for det indvandrerudvalg, der formelt set fortsat eksisterede. Den 10. oktober 1988 skrev hun således til udvalgs-medlemmerne.

“Da det netop er nu at udvalgene og udvalgsarbejdet skal til drøftelse i hovedbestyrelsen efter kongressen, finder jeg tidspunktet er inde, hvor jeg kan trække mig tilbage. Udvalgets hovedsynspunkter er blevet præciseret som værende partiets synspunkter.”⁹¹

Det er vanskeligt at udpege én vinder i slaget om indvandrerpolitikken, og partiets arbejdsprogram var i et vist omfang et kompromis mellem Dalsgaard og partiledelsen

på den ene side og Storm Rasmussen og hendes støtter på den anden. I programmet afsnit, "*Danmarks ansvar overfor flygtninge og indvandrere*", var idéer fra både komitéen og udvalget omsat til politiske mål. Det handlede fortsat om at give indvandrere mulighed for at indgå i det danske samfund på lige vilkår, men det blev nu formuleret som en integrationsproces. Samtidig blev Storm Rasmussens argumenter om en sammenhæng mellem integrationsindsats og modtagelsen af nye udlændinge inkorporeret som en overordnet idé, der dog ikke blev omsat til konkrete forslag. Kommunaliseringen af indvandrerpolitikken var tydelig med krav om, at alle kommuner skulle tage et ansvar, men indvandrerudvalgets forslag om, at overdrage både indvandreres og flygtninges integration til kommunerne blev ikke taget med i programmet.

Mens tidligere handlingsplaner og programmer indeholdt tydeligere formuleringer om konkrete mål og midler i forhold til indvandrere, var formuleringerne mere generelle i 1988-programmet. Det handlede om at begrænse og bekæmpe fremmedhad og racisme og om at sikre en bedre integration. I den sammenhæng var indvandrere og flygtninge også forpligtet til at deltage aktivt i processen, mens samfundet (stat og kommuner) skulle levere de nødvendige "redskaber". Integrationsprogrammer for alle nyttilkomne var et tydeligt eksempel på dette. Programmets forholdsvist generelle karakter var et udtryk for, at dette var de løsninger, som partiet kunne samles og enes om.⁹²

"Et spørgsmål om moralsk lederskab"

Vibeke Storm Rasmussens exit som udvalgsformand for indvandrerudvalget var også symbolsk for den periode, der fulgte efter kongressen, for med kompromisset og det nye arbejdsprogram blev partiets indvandrerpolitik omsat til beslutningsforslag i folketingsgruppen. I de efterfølgende år ar-

bejdede folketingsgruppen og især Birte Weiss for, at Danmark skulle have en integrationspolitik efter socialdemokratisk model.

Selvom partikongressen og det vedtagne partiprogram havde dannet grundlag for et foreløbigt kompromis i Socialdemokratiet, var der dog fortsat konflikter; særligt mellem folketingsgruppen og Ishøjs borgmester Per Madsen. Mens folketingsgruppen barslede med et beslutningsforslag om bedre integration, blev der den 7. november 1988 afholdt et åbent fællesmøde for en kreds af socialdemokrater i Københavnsområdet. Per Madsen deltog og udtalte sig ganske højlydt og kritisk om de kulturelt betingede indvandrerpolitiske udfordringer, han oplevede i Ishøj. Ved dette møde deltog også nogle medlemmer af den pronationale forening, Den Danske Forening, der efterfølgende bragte et referat af Per Madsens tale i medlemsbladet *Danskeren*. Per Madsen skulle bl.a. have udtalt, at "*Muslimerne lever på middelalderstadiet med en nedgøring af kvinder og kvindekulturen, som er uhørt i dette land.*"⁹³ Per Madsen havde ikke forbindelse til foreningen, men Den Danske Forening viste i perioden relativt stor interesse for både Socialdemokratiets indvandrerpolitik, Vibeke Storm Rasmussen og især Per Madsen.⁹⁴ I folketingsgruppen og udlændingekomiteén kom Per Madsen og Ishøj efterfølgende på dagsordenen. Problemet var, at Per Madsen ved flere lejligheder havde argumenteret for mere danskundervisning, samfundsorientering og integrationsprogrammer og i samme forbindelse fremført behovet for begrænsninger i antallet af udlændinge. Integrationsprogrammer var en vigtig del af den socialdemokratiske folketingsgruppes og partiledelses mål for den politik, som partiet forsøgte at få vedtaget i Folketinget, men Per Madsens fokus på kulturforskelle og -konflikter som en væsentlig integrationspolitisk udfordring stemte ikke overens med partiledelsens vægtning af gensidig respekt for kulturelle særtræk. Ishøjborgmesterens fokus på kul-

turkonflikter og problematisering af antallet var både et magtstrategisk problem for den landspolitiske del af partiet, fordi disse emner var særdeles ømtålelige, men der var også fortsat uenighed om, hvorvidt indvandreres kultur overhovedet var et samfundsmæssigt problem, som skulle løses politisk.

Birte Weiss tog affære, og skrev en kronik i *Politiken* med titlen "Tyrken i Ishøj" i marts 1989. Her blev den foreløbige skitse til Socialdemokratiets kommende beslutningsforslag præsenteret. Ved samme lejlighed gjorde Weiss det klart, at partiets holdning ikke stemte overens med Per Madsens udmeldinger. Dermed blev der lagt endegyldigt afstand til Ishøj-borgmesterens praksis og holdninger i indvandrerpolitikken;

"... hvorfor er tolv og en halv procent indvandrere blevet et utåleligt problem for Ishøjborgmesteren, når hans kollega og partifælle i Århus klarer Gjellerups tilsvarende problemer uden at vrænge af de fremmede?".⁹⁵

Per Madsen svarede igen i et interview til *Danske Kommuner*, hvor han understregede, at "Vi må have gjort op med pladderhumanismen fra 1960'erne".⁹⁶ Dette efterspurgte opgør kom dog ikke, for debatten om socialdemokraternes indvandrer- og integrationspolitik rykkede nu ind på Christiansborg.

I Folketinget blev der ført flere debatter om emnet fra slutningen af 1980'erne, og ved flere lejligheder pegede Birte Weiss og Socialdemokratiet på, at Danmark måtte have en integrationspolitik. Det var ikke nok at regulere adgangen gennem udlændingeloven og så overlade flygtninge og indvandrere til semiprivat organisationer (Dansk Flygtningehjælp) og til enkelte kommuner. Tværtimod måtte udlændingelovens adgangsregulering kombineres med et integrationsprogram, som gav flygtninge, familiesammenførte og indvandrere generelt et godt grundlag for at indgå i det danske samfund.⁹⁷ Disse argumenter faldt helt i tråd med den politiske linje, der var blevet

formuleret i udlændingekomitéen. Komitéen blev også løbende orienteret om udviklingen af beslutningsforslag fra folketingsgruppen.⁹⁸

I april 1989 lå det første udspil klar til behandling i partiets hovedbestyrelse, og forslagsstillerne kunne sammen med udlændingekomitéen dementere de påstande, der var udgået fra Ishøj om, at tyrkere ikke ville "være danskere og lære det danske sprog", fordi der i København og Århus var ventelister til sprogkurser for indvandrere.⁹⁹ Ifølge Ove Dalsgaard viste det, at indvandrere havde et ønske om at lære sprog, men at der var praktiske barrierer, som Socialdemokratiet med et forslag til folketingsbeslutning skulle nedbryde.¹⁰⁰ Dertil kom dog, at

"... Socialdemokratiets vælgerkorps er delt næsten midt over med en vis overvægt til kravet om tilpasning[...] samtidig viser det naturligtvis, at flygtninge/indvandrerproblemet er en politisk "varm" sag i partiet [Derfor var det vigtigt, at] slå stærkt igennem. Det er med andre ord et spørgsmål om moralsk lederskab"¹⁰¹

Integration stod højt på den politiske dagsorden, og selvom der nu var blevet formuleret en nogenlunde samlet linje, var det vigtigt, at partiet også kunne fremvise resultater gennem konkrete tiltag i Folketinget.

Scenskift fra komité og hovedbestyrelse til folketingsgruppe 1989-1992

I maj 1989 blev det første blandt flere socialdemokratiske beslutningsforslag om bedre integration af indvandrere (B 77) fremsat i Folketinget. Beslutningsforslaget opfordrede regeringen til inden udgangen af 1989 at tage initiativ til en tilpasning af love og cirkulærer med henblik på at fremme indvandrernes integration i det danske samfund. Det omfattede integrationsprogrammer med undervisning i dansk sprog og sam-

fundskundskab, tættere samarbejde i folkeskolen mellem naboskoler og ordninger, der ville gøre det attraktivt at sende indvandrerbørn i daginstitutioner m.v. Den mest kontroversielle del af forslaget var en udvidelse af den kommunale anvisningsret til den private udlejningssektor, og det punkt blev også afgørende for, at beslutningsforslaget ikke blev vedtaget.¹⁰² I stedet skulle der ned sættes en arbejdsgruppe under indenrigsministeren med det formål at *“fremsætte en samlet, veldefineret indvandrerpolitik”*. Et sådant udspil kom dog aldrig.¹⁰³

Forklaringen herpå kom senere i forbindelse med indenrigsminister Thor Pedersens redegørelse om regeringens indvandrerpolitik i 1992:

“Skal vi overhovedet have en indvandrerpolitik? Mit svar er principielt nej, og det er det, der er hovedlinjen i regeringens redegørelse: Vi skal behandle alle med lovligt ophold i Danmark lige.”¹⁰⁴

KV-regeringen støttede ikke idéen om, at indvandrere skulle ligestilles gennem særlige tiltag, og en samlet indvandrer- eller integrationspolitik skulle derfor heller ikke fremsættes.

Igen i 1990 var folketingsgruppen klar med et nyt beslutningsforslag (B11) med samme titel og stort set samme ordlyd som det foregående. Dette blev efter behandling i Folketinget henvist til Folketingets Kommunaludvalg, som afgav en betænkning i maj 1990. Af den fremgik det, at der var bred tilslutning til at fremme undervisningen for familiesammenførte voksne indvandrere, ligesom flertallet i kommunaludvalget kunne tilslutte sig muligheden for at sammensætte skoleklasser på tværs af skoledistrikter mv. I forhold til boligpolitikken vandt forslaget om at udvide kommunal anvisningsret til private udlejningsejendomme fortsat ikke tilslutning, men kommunaludvalget kunne på de andre punkter levere en opfordring til regeringen om, at fremsætte lovforslag om bedre integrationsmuligheden

inden udgangen af 1990.¹⁰⁵ Dele af den socialdemokratiske politik så nu ud til at blive realiseret, og i et interview til *Berlingske Tidende* konstaterede Birte Weiss, at *“Det er et gennembrud for en indvandrerpolitik, som vi socialdemokrater har arbejdet længe for”*.¹⁰⁶ Den socialdemokratiske folketingsgruppe forsøgte at presse partiets integrationspolitik igennem i en periode, hvor den siddende regering var optaget af adgangspolitikken. Det var især tilfældet efter Det radikale Venstre fra 1990 udtrådte af regeringen. De radikale støttede den socialdemokratiske politik og eftersom den borgerlige regering ikke længere var bundet op på de radikale, kunne Venstre og de konservative i højere grad markere sig med en restriktiv udlændingepolitik.¹⁰⁷

Dette fokus på integration blev kernen i de socialdemokratiske forhandlinger om udlændingepolitikken i efteråret 1991, hvor Birte Weiss erklærede, at

“vi vil gerne være med til en række justeringer i udlændingeloven, hvis det sker som en samlet indsats for at bedre indvandreres integration”.¹⁰⁸

Det var tydeligt, at Socialdemokratiets vigtigste udlændingepolitiske mærkesag var integrationspolitiske tiltag, og dette punkt var derfor også et vigtigt udgangspunkt for forhandlinger med regeringen om ændringer i den danske adgangspolitik.

I løbet af vinteren 1991/92 barslede folketingsgruppen med et “nyt” beslutningsforslag, som blev fremsat i folketinget i april 1992. Det var et forslag, der i indhold og ordlyd mindede meget om de foregående forslag. Denne gang blev forslaget henvist til retsudvalget og forhandlinger mellem repræsentanter fra de politiske partier i udvalget fandt sted henover foråret 1992. Det oprindelige forslag omfattede integrationsprogrammer og initiativer til modvirkning af ghettodannelser. I forhold til sidstnævnte handlede det i høj grad også om, at få de kommuner, der ikke havde almennyttige bo-

liger (Nordsjælland) til at tage et medansvar for flygtninges og indvandreres bosætningsmuligheder.

Dette beslutningsforslag har fået en vis opmærksomhed i den danske indvandrerhistoriske forskning.¹⁰⁹ Det skyldes dels, at beslutningsforslaget blev forhandlet og vedtaget sammen med regeringens forslag til ændringer i Udlændingeloven. Dels at forslaget blev sat i forbindelse med Østre Landsrets domsafsigelse, der kendte Ishøjs kvoteordning på boligområdet ulovlig. Kultursociologen Carl-Ulrik Schierup konkluderede, at socialdemokraterne og flertallet i Folketinget med vedtagelsen af beslutningsforslaget lovliggjorde Ishøjs praksis.¹¹⁰ Det pointerede SF's Ebba Strange også i Folketinget, og selvom Birte Weiss afviste, at det var tilfældet, kunne hun og partiet ikke aflipe spekulationerne.¹¹¹

Historiker Lars Jørgensen har konstateret, at partiet på trods af interne uroligheder og et anspændt forhold mellem regering og opposition,

“... alligevel [kunne] nå til enighed om, at udlændingeloven kunne og burde strammes. Nyt var imidlertid at disse stramninger ligefrem kunne begrundes som integrationsfremmende foranstaltninger.”¹¹²

Spørgsmålet er dog, om stramningerne i udlændingeloven ikke snarere var et udtryk for, at Socialdemokratiet ved at stemme for stramninger i adgangspolitikken også fik mulighed for at få gennemført den integrationspolitiske linje, der var kommet til at stå centralt i partiets indvandrerpolitik. Vedtagelsen af beslutningsforslag og udlændingeloven i 1992 var snarere udtryk for et klassisk kompromis. Venstre og Konservativ ønskede strammere adgangspolitik. Det var blevet muligt, fordi Socialdemokratiet øjensynligt kunne stemme for justeringer af udlændingeloven, hvorved regeringen ikke var truet af et alternativt flertal på dette område.¹¹³ Socialdemokratiets vigtigste punkt var integrationspolitiske tiltag, og når parti-

et kunne stemme for skærpede adgangskrav i udlændingeloven, handlede det ikke om, at forklæde stramninger under et positivt integrationsbegreb, men om at integration havde fået høj prioritet efter kongressen i 1988. Den 18. juni 1992 blev beslutningsforslaget vedtaget, og der var nu sat et fundament for 1990'ernes integrationspolitik, der kom til at omfatte en egentlig reform med vedtagelsen af den første danske integrationslov i 1998.¹¹⁴

Afrunding

Denne artikel udgør anden del af to analyser om udviklingen af Socialdemokratiets indvandrerpolitik fra 1979 til 1992 og har vist, at partiets politik er blevet udviklet, formuleret og reformuleret i en kontekst af konflikter mellem socialdemokratiske kommunalpolitiske aktører, partiledelse og folketingsgruppe. Det politiske indhold er blevet ændret flere gange i løbet af perioden fra 1979 til 1992 fra at omfatte familiepolitiske tiltag over diskussioner om tvangsægteskaber og begrænsninger i antallet af nytilkomne til integrationsprogrammer for alle nytilkomne samt boligmæssig spredning af udlændinge og kommunal omkostningsdeling. Et fællestræk i den socialdemokratiske indvandrerpolitik har været, at politikken skulle nedbryde barrierer og sikre lige muligheder for alle borgere uanset køn, klasse og etnicitet. I den forbindelse har sprogundervisning og dermed forbedrede beskæftigelsesmuligheder været et vigtigt element. Disse ordninger skulle etableres indenfor det offentlige og dermed også indenfor rammerne af velfærdsstaten.

Udviklingen af en socialdemokratisk indvandrerpolitik var dog langt fra nogen gnidningsfri proces. Det er et tema, der har delt partiet i kommunalpolitikere og folketingspolitikere, der var dybt uenige om, hvilke metoder og midler, partiet skulle argumentere for. De konflikter handlede om flere forhold. For det første skulle aktørerne vælges og genvælges forskellige steder, og

her ligger en konflikt mellem lands- og kommunalpolitikere, fordi interesserne ikke altid harmonerede, selvom aktørerne befandt sig indenfor samme parti. For det andet stod partiet i det, der er blevet omtalt som det "progressive dilemma", der handlede om valget mellem multikulturelle argumenter for etniske gruppers rettigheder mod velfærdspolitiske argumenter om ligestilling mellem køn, lige ret (og pligt) til beskæftigelse m.v. I dette spørgsmål markerede Vibeke Storm Rasmussen sig sammen med lokalpolitikere på den velfærdsstatslige integrationspolitiske linje, mens landspolitikerne i højere grad argumenterede for, at partiets politik var baseret på kulturforskelle. Det sidste skyldtes ikke mindst kampen mod højrefløjen og med tiden også de borgerlige partier.

Den socialdemokratiske indvandrerpolitikens udvikling kan inddeles i fire hovedfaser, der opsummerer og konkluderer på spørgsmålet om, hvordan den socialdemokratiske indvandrerpolitik blev udviklet organisatorisk og indholdsmæssigt.

Politiseringsfase (1979-1986). Hvad er problemet, og hvordan kan det løses.

Brydningstid (1987) Kontroversielle forslag om begrænsninger i antallet af nytilkomne, optimering af integrationsindsatsen, kommunalisering af flygtnings integration vs. visioner om anti-racisme, humanistisk flygtningepolitik og landspolitiske magtstrategier.

Kompromis (1988) ved kongressen 1988 vedtoges et foreløbigt samlet udspil, der reflekterer, de punkter, som partiet kunne samle sig om, herunder integrationsprogrammer for alle nytilkomne.

Parlamentarisk slutspil (1989-1992) beslutningsforslag og forhandlinger mellem Socialdemokratiet, regeringen og de andre partier i Folketinget. Integration og særligt integrationsprogrammer blev Socialdemokratiets vigtigste mærkesag på udlændingeområdet.

Disse fire faser tegner hovedtrækkene i den partipolitiske udvikling på indvandrer-

området i den periode, hvor socialdemokraterne overvejende var i opposition. Denne interne partipolitiske bevægelse fra politiseringsfase til parlamentarisk slutspil dannede grundlaget for at forstå udvikling i indvandrer- og integrationspolitikken i de efterfølgende år, hvor partiet fik regeringsmagten. Integration var i løbet af 1980'erne blevet udviklet som et nyt redskab i partiets velfærdspolitiske værktøjskasse.

Noter

1. Artiklens metodiske og teoretiske opbygning findes nærmere beskrevet i første del af analysen af Socialdemokratiets indvandrerpolitik i Heidi Vad Jønsson, "Socialdemokratiets indvandrerpolitik. Politisering og debat under Anker Jørgensens formandsperiode (1979-1987)", *Arbejderhistorie*, 1, 2013.
2. Gijs Schumacher, *Modernize or Die – Social Democrats, Welfare Retrenchment and the Choice between Office and Policy*, Vrije Universiteit, 2011, s. 9-14. Se også Hans Mortensen, *De fantastiske fire*. Gyldendal, 2005. S. 93-144 samt Niels Finn Christiansen, "Velfærd. Vision og virkelighed". I Gerd Callesen, Steen Christensen og Henning Grelle (red), *Udfordring og omstilling. Bidrag til Socialdemokratiets historie 1971-1996*. Fremad, 1996. s. 128-140
3. Se Jørn Henrik Petersen, Klaus Petersen & Niels Finn Christiansen, *Dansk velfærdshistorie. Velfærdsstatens storhedstid*. Syddansk Universitetsforlag, 2012. s. 69-163
4. Gijs Schumacher, 2011, op.cit., s. 3. Om Socialdemokratiets modernisering og velfærdsstaten, se *Arbejderhistorie*, nr. 4, 2005. Se også Niels Finn Christiansen, *Ibid.*, 1996. s. 110-142.
5. Thomas Turah, *Statsminister Anker Jørgensen*, People's Press, 2011.491ff. Se også Hans Mortensen, 2005, op.cit. s. 98-105.
6. Lars Bille, *Dansk Partipolitik 1987-1998*. Jurist- og Økonomforbundets Forlag, 1998. s. 15
7. Hans Mortensen, *ibid.*, 2005. s. 98-130. Se også Mette Højbjerg & Sandy French, *Ritt – en biografi*. Lindhardt og Ringhof, 2007. s. 131-166.
8. Dette fremgår tydeligt af et interview i *Ny Politik*. Se Michael Thorberg og Allan Boldt, "For-domme undgås gennem diskussion", *Ny Politik*, nr. 10, 1987. s. 15-17.

9. Rapporten er sammen med korrespondance og andet materiale fra Indvanderudvalget i ABA: 500 Socialdemokratiet. Kasse nr. 1016. Se også Heidi Vad Jønsson, "Socialdemokratiets indvandrerpolitik, 1979-1986", *Arbejderhistorie*, nr. 1, 2013.
10. Referat af forretningsudvalgsmøde den 13. november 1987. ABA: 500 Socialdemokratiet, kasse nr. 1016: læg: hovedbestyrelseskorrespondance
11. Referat af hovedbestyrelsesmøde den 14. november 1987. ABA: 500 Socialdemokratiet, kasse nr. 1016: læg: hovedbestyrelseskorrespondance.
12. Peter Seeberg har pointeret, at integrationsbegrebet indeholder tre betydninger. Integration er både et mål, et middel og en proces. Se Seeberg, Peter, "Indvandrere, integration og velfærdsstatens fremtid?" I Jørn Henrik Petersen og Klaus Petersen (red.), *13. løsninger for den danske velfærdsstat*. Syddansk Universitetsforlag, 2006, s. 101-117. se også Peter Nannestad, "Den svære integration: danskerne og de nye etniske minoriteter", I Peter Seeberg (red.), *Ubekvemme udfordringer. Aktuelle tendenser i den danske og europæiske indvandrerdiskussion*, Odense Universitetsforlag, 2001. s. 13-30
13. En introduktion til frame semantik findes i Steven Falkenberg Breunig, "'Skattelettelse': et fremmedord i velfærdsdebatten – en introduktion til 'frame' semantik", *Arbejderhistorie*, nr. 4, 2005. s. 40-53. I et dobbeltinterview med Svend Auken og Vibeke Storm Rasmussen i *Ny Politik* er denne tendens ganske tydelig. Se Michael Thorberg og Allan Boldt, "Fordomme undgås gennem diskussion" I *Ny Politik*, nr. 10, 1987. s. 15-17.
14. Socialdemokratiets Udlændingekomité, *Rapport fra Socialdemokratiets udlændingekomité*. Socialdemokratiet, august 1988. s. 3
15. Interview med Vibeke Storm Rasmussen 11. juni 2012
16. Se bl.a. Jens J. Krogh, "Helt udvalg får kniven" I *Det Fri Aktuelt*, den 14. oktober 1987. s. 4
17. Referat af forretningsudvalgsmøde den 13. november 1987 og referat af hovedbestyrelsesmøde den 14. november 1987. ABA: 500 Socialdemokratiet, kasse nr. 1016: læg: hovedbestyrelseskorrespondance
18. Referat af hovedbestyrelsesmøde den 14. november, 1987. s. 7. ABA: 500 Socialdemokratiet, kasse 1138
19. Referat af hovedbestyrelsesmøde den 14. november, 1987. s. 7. ABA: 500 Socialdemokratiet, kasse 1138
20. Øystein Gasholt & Lise Tøgeby, *I syv sind*. 1995. s. 158-159.
21. En belysning af mediedebatten findes i Bent Jensen, *De fremmede i dansk avisdebat. 1870'erne til 1990'erne*. Spektrum, 2000. Se også Lars Jørgensen, *Hvad sagde vi... om de andre*. RUC, 2006. (Upubliceret Ph.d. afhandling).
22. Interview med Vibeke Storm Rasmussen den 11. juni 2012
23. Interview med Vibeke Storm Rasmussen den 11. juni 2012
24. Afsenderen er anonymiseret efter aftale med ABA, fordi brevet er personligt.
25. Skrivelse til Socialdemokratiet dateret den 20. oktober 1987. Afsender anonymiseret. ABA, *Udlændingekomité soc. dem. – Tilvækst. 1987-1989*. Lone Lundings mappe.
26. Hanne Dam, "Socialdemokraterne dybt splittede om politikken overfor indvandrerne", *Information*, 20. november 1987. Jens J. Krogh, "Indvanderudvalg fyres", *Det Fri Aktuelt*, 14. oktober 1987, forsiden. Samt Jens J. Krogh, "Helt udvalg får kniven", *Det Fri Aktuelt*, 14. oktober, 1987. s. 4
27. Kilden er anonymiseret efter aftale med ABA.
28. Skrivelse til Socialdemokratiet med kopi til Svend Auken og Vibeke Storm Rasmussen. Dateret den 17. november 1987. Afsender anonymiseret. ABA, *Udlændingekomité soc. dem. – Tilvækst. 1987-1989*. Lone Lundings mappe
29. En skildring af kulturkonfrontationer findes i Søren Hein Rasmussen, *Gyldendal og Politikens Danmarkshistorie 1985-2000*, Gyldendal og Politikens Forlag, 2004. s.48-59. Se også Bent Jensen *De fremmede i dansk avisdebat*, Spektrum, 2000. s. 440-507 samt Jørgen Würtz Sørensen, *Kulturmode / Kulturkonfrontation. Tendenser i 80'ernes debat om danskerne og de fremmede*. Center for Kulturstudier, 1990.
30. Christoffer Green-Pedersen, *Partier i nye tider. Den politiske dagsorden i Danmark*. Århus Universitetsforlag, 2011. s. 84-92.
31. Se Heidi Vad Jønsson, 2013, op.cit.
32. Se Christoffer Green-Pedersen, "Dør lægen nødvendigvis, og lykkedes operationen nu også godt?", *Arbejderhistorie*, nr. 4, 2005. s. 28-32. Se også Christoffer Green-Pedersen, 2011, op.cit. s. 80-84.
33. Søren Larsen, "Ritt svinger kniven over med-søster", *B.T.* den 22. oktober 1987, s. 34
34. Se Bent Jensen, 2000, op.cit., s. 440-507
35. *Ibid.*, s. 440-707.
36. Brev til medlemmerne af socialdemokratiets indvandrer-flygtninge udvalg, dateret Albertslund 27/11 1987 ABA: 500 Socialdemokratiet, kasse nr. 1016: læg: Indvanderudvalget 1987-88
37. Niels Finn Christiansen, 1996, op.cit., s. 120-121. Se også Anthony Giddens, *Den tredje vej. Socialdemokratiets fornyelse*, Hans Reitzels Forlag, 1999. s. 16-17.
38. Partiets vælgere og menige medlemmer er ikke

- inkluderet. Der findes en række holdningsanalyser, som også inkluderer partitilhørsforhold. Se bl.a. Lise Togeby, 2004, op.cit., s. 50-77. Flemming Mikkelsen, *Indvandring og Integration*. Akademisk Forlag, 2008. s. 146-162.
39. Marianne Kruckow, "Kvinder i bevægelse. Socialdemokratiets kvindepolitik". I Gerd Callesen, Steen Christensen og Henning Grelle (red), *Udfordring og omstilling. Bidrag til Socialdemokratiets historie 1971-1996*. Fremad, 1996. s. 221-354.
40. Lærke K. Holm, *Folketinget og Udlændingepolitikken – diskurser om naturaliserede, indvandrere og flygtninge 1973-2002*, AMID, 2007 s. 154.
41. Se korrespondance mellem Lone Lunding og LO's Indvanderudvalg, ABA, *Udlændingekomite soc. dem. – Tilvækst. 1987-1989*. Læg: Korrespondance. En gennemgang af LO's indvanderudvalg findes i Malene Friis, "Fremmed og arbejdet. Fagbevægelsen og stat – 20 års indvandrerpolitik", *Årbog for arbejderbevægelsens historie*, SFAH, København 1990. s. 207-238.
42. Socialdemokratiet, Komite for Udlændingspørgsmål, Referat af komite møde den 21. december, 1987. s. 13. ABA, *Udlændingekomite soc. dem. – Tilvækst. 1987-1989*. Læg: Mødereferater.
43. Socialdemokratiet, Komite for Udlændingspørgsmål, Referat af komite møde den 21. december, 1987. s. 13. ABA, *Udlændingekomite soc. dem. – Tilvækst. 1987-1989*. Læg: Mødereferater, s. 5. I samme notat fremgår det, at borgmesteren og forvaltningen i Ishøj havde givet tilsagn om bistand til undersøgelser, komiteén måtte have behov for.
44. Socialdemokratiet, Komite for Udlændingspørgsmål, Referat af komite møde den 21. december, 1987. s. 13. ABA, *Udlændingekomite soc. dem. – Tilvækst. 1987-1989*. Læg: Mødereferater, s.4
45. Det gjaldt bl.a. Aage Brejnrod, borgmester i Kalundborg, der havde oplevet folkelig modstand mod flygtninge i sommeren 1985. Socialdemokratiet, Komite for Udlændingspørgsmål, Referat af komite møde den 21. december, 1987. ABA, *Udlændingekomite soc. dem. – Tilvækst. 1987-1989*. Læg: Mødereferater. Se Bent Jensen, *Ibid.* 2000. s. 451
46. Henning Rasmussens redegørelse for regeringens indvandrerpolitik er i *Folketingsstidende, Folketingets Forhandlinger*, 1980/81. sp. 2256-2269. Se også Lærke K. Holm, *ibid.* 2007. s. 149ff
47. Kommentarer og noter fra diskussionen på hovedbestyrelsesmødet den 9. april 1988. s. 7-8. ABA: 500 Socialdemokratiet. Kasse 1138
48. Kommentarer og noter fra diskussionen på hovedbestyrelsesmødet den 9. april 1988. s. 8-9. ABA: 500 Socialdemokratiet. Kasse 1138.
49. Lars Bille, *Dansk Partipolitik 1987-1998*, Jurist- og Økonomiforbundets Forlag, 1998, s. 9-20
50. Jf. Christoffer Green-Pedersen, 2011, op.cit., s. 84-92. Se også Christoffer Green-Pedersen & Jesper Krogstrup, "Immigration as a political issue in Denmark and Sweden", *European Journal of Political Research*, vol. 46, 2008. 622-623
51. Christoffer Green-Pedersen, 2011, op.cit., s. 88
52. Den daglige arbejdsgruppe fremlagde bl.a. udkast til rapport for komiteén den 10. august 1988. Se Referat af komitémøde den 10. august 1988. ABA: *Udlændingekomite soc. dem. – Tilvækst. 1987-1989*.
53. "Den gode vilje", *Politiken*, 20. juli 1988, s. 4. Se også SNT: *Integrationstilbud til indvandrerne / Torben Lund og Ove Dalgaard*, i ABA, 500 Socialdemokratiet: *Diverse Udlændingekomité 1988*
54. Mediedebatten findes belyst i Bent Jensen, 2000., op.cit.; Jacob Gaarde Madsen, 2004, op.cit. Se også Lars Jørgensen, 2006, op.cit.
55. Der savnes i forskningen en historisk analyse af forholdet mellem Socialdemokratiets ligestillings- og familiepolitik og de indvandrer- og integrationspolitiske idéer. Se dog Birte Siim & Anette Borchorst, "Mångkulturella utmaningar i den danska välfärdsstaten", I Janet Fink & Åsa Lundqvist (red), *Velfärd, genus och familj*. Liber, 2009. s. 173-198.
56. Referat af komitémøde den 10. august 1988. s. 8. ABA: *Udlændingekomite soc. dem. – Tilvækst. 1987-1989*.
57. Referat af komitémøde den 10. august 1988. s. 8. ABA: *Udlændingekomite soc. dem. – Tilvækst. 1987-1989*.
58. Også jf. interview med Jytte Andersen
59. Dorte Schmidt, "Danske tærskler", *Ny Politik Magasin*, nr. 3. 1988 s. 26
60. *Ibid.*, s. 26
61. Socialdemokratiets Udlændingekomite, *Rapport fra Socialdemokratiets Udlændingekomite*. Socialdemokratiet, August, 1988. s. 23.
62. Se Udvalget vedrørende indvandrerens bosætningsmønster, *Betænkning om indvandreres bosætningsmønster*. Indenrigsministeriet, 1986.
63. Referat af komitémøde den 19. januar 1988. ABA: *Udlændingekomite soc. dem. – Tilvækst. 1987-1989*.
64. Se artikel 1 om politisering og debat under AJ, Heidi Vad Jønsson, "Socialdemokratiets Indvandrerpolitik. Politisering og debat under Anker Jørgensens formandsperiode (1979-1987)", *Arbejderhistorie*, nr. 1, 2013 s.
65. Se Danske Kommuner, "Boliger søges til flygtninge", *Danske Kommuner*, nr. 23, 1986. Se også Lars Jørgensen, 2006, op.cit., s. 200 ff.
66. Danske Kommuner, "Kommunal boligpolitik", *Danske Kommuner*, nr. 23, 1986

67. Socialdemokratiets Udlændingekomité, 1988, op.cit., s. 19-21
68. Heidi Vad Jønsson & Klaus Petersen, 2010, op.cit., s. 159-161.
69. Socialdemokratiets Udlændingekomité, 1988, op.cit., s. 21.
70. Se også *Indvandrerbørn i Ballerup 1987*, Ishøj Rådhus: *Per Madsens Borgmesterarkiv*
71. En omtale af modersmålsundervisningen findes i Heidi Vad Jønsson & Klaus Petersen, 2010, op.cit., s. 176-77
72. Dorte Schmidt, 1988, op.cit., s. 26-29
73. Socialdemokratiets Udlændingekomité, 1988, op.cit., s. 18
74. Referat af komitémøde den 10. august 1988. s. 6. ABA: *Udlændingekomite soc.dem. – Tilvækst. 1987-1989.*
75. Referat af komitémøde den 10. august 1988.s. 6. ABA: *Udlændingekomite soc.dem. – Tilvækst. 1987-1989.*
76. Bent Jensen, 2000, op.cit., s. 445-447.
77. Socialdemokratiets Udlændingekomité, 1988, op.cit., s. 28-29.
78. Lars Jørgensen, 2006, op.cit., s. 206
79. Integration som velfærdspolitisk værktøj omtales i Rinus Penninx, "Decentralizing Integration Policies. Managing migration in cities, regions and localities." *Policy Network Paper*, November, 2009. s. 9.
80. Referat af hovedbestyrelsesmøde en 27. august 1988. s. 2. ABA: 500 Socialdemokratiet, kasse 1138.
81. Referat af hovedbestyrelsesmøde en 27. august 1988. s. 7. ABA: 500 Socialdemokratiet, kasse 1138.
82. Referat af hovedbestyrelsesmøde en 27. august 1988. s. 6. ABA: 500 Socialdemokratiet, kasse 1138.
83. Se Notat om Ishøj Kommunes økonomiske situation og antallet af familiesammenførte. Skrivelse til justitsminister Erik Ninn-Hansen den 21. oktober 1987. Ishøj Rådhus, Journalnummer 00.10.06P01. Borgmester Per Madsens arkiv.
84. Denne undersøgelse var den første i en længere række af demografiske analyser og fremskrivninger af befolkningsudviklingen med særligt henblik på indvandrere. I 1990 udgav Eyvind Vesselbo en rapport, der viste en for kommunen bekymrende fremtidig udvikling i antallet af udlændinge. Se Eyvind Vesselbo, *I går, i dag, i overmorgen*, Ishøj Kommune, 1990. Rapporten blev kritiseret og lagt ud som uvidenskabelig af den etablerede indvandrerforskning og af statistiskekasperter.
85. Se Nils Ufer, "Per Madsen er nok lidt for hurtig", *Information*, 21. december 1987
86. DR2, *Kampen om Indvandringen: oprøret på Vestegnen*, sendt den 11. april 2012.
87. Skrivelse til Steen (Christensen) fra Lone (Lunding) den 24. august. ABA: Socialdemokratiet Tilvækst, 1987-89.
88. Skrivelse til Steen (Christensen) fra Lone (Lunding) den 24. august. ABA: Socialdemokratiet Tilvækst, 1987-89.
89. Dette er baseret på en gennemgang af avisernes omtaler af partikongressen. En systematisk gennemgang af det særdeles omfangsrige arkivmateriale fra kongressen er ikke blevet foretaget, ud fra den antagelse, at store konflikter og kontroverser ville have haft pressens opmærksomhed og derfor fået omtale.
90. Oversigten er lavet på baggrund af Socialdemokratiet, *Socialdemokraternes arbejdsprogram 1988-92: På menneskets vilkår*, s. 16-18
91. Brev fra Vibeke Storm Rasmussen til indvandrer- og flygtningeudvalgets medlemmer. Dateret Albertslund, 10. oktober 1988. ABA: 500 Socialdemokratiet, kasse nr. 1016: læg: Indvandrerudvalget 1987-88
92. Se Klaus Petersen, "Programmeret til velfærd?", *Arbejderhistorie* 2, 2001, s. 23-51
93. Se "Om indvandrere og flygtninge i Danmark", *Danskeren*, nr. 1, 1988. s. 3
94. Der er flere artikler og omtaler af både partiet og de lokalpolitiske kritikere i *Danskeren* fra slutningen af 1980'erne til midten af 1990'erne. Se register på url: <http://www.dendanskeforening.dk/files/files/Register%20til%20Danskeren%201987-2007.pdf>
95. Birte Weiss, "Tyrken i Ishøj", *Politiken*, den 8. marts 1989.
96. Lisbeth Kølster, "Vi må have gjort op med pladderhumanismen fra 1960'erne", *Danske Kommuner*, nr. 21. 1989, s. 10.
97. Lærke K. Holm, 2007, op.cit., s. 169-175
98. Se korrespondance mellem Udlændingekomiteen og Birte Weiss samt Storbyudvalget og Birte Weiss i ABA: *Socialdemokratiet, Tilvækst. Udlændingekomite 1987-89*samt ABA: *Socialdemokratiet Tilvækst, storbyudvalg.*
99. Notat vedr. flygtninge og indvandrere, dateret den 14. april 1989. tilsendt Socialdemokratiet, Politisk-Økonomisk afdeling. ABA: *Socialdemokratiet – Tilvækst: udlændingekomité, 1987-89*
100. Notat vedr. flygtninge og indvandrere, dateret den 14. april 1989. tilsendt Socialdemokratiet, Politisk-Økonomisk afdeling. ABA: *Socialdemokratiet – Tilvækst: udlændingekomité, 1987-89*
101. Notat vedr. flygtninge og indvandrere, dateret den 14. april 1989. 3-4. tilsendt Socialdemokratiet, Politisk-Økonomisk afdeling. ABA: *So-*

cialdemokratiet – Tilvækst: udlændingekomité, 1987-89

102. Folketingstidende 1988/89, Folketingets forhandlinger, sp. 9440ff. Forslaget som fremsat, Tillæg A, sp. 5457.
103. Lærke K. Holm, 2007, op.cit., S. 172
104. Indenrigsminister Thor Pedersens redegørelse, R11. Citeret fra Lærke K. Holm, op.cit., s. 173.
105. Se omtalen i Merethe Dahlin, "Forslag om danskundervisning til indvandrerne", *Berlingske Tidende*, den 11/5 1990, 1. sektion s. 2. Se også betænkningen i Folketingstidende 1989/90, Tillæg B, sp. 1269. Beslutningsforslaget B11 som fremsat er i *Folketingstidende 1989/90*, Tillæg A, sp. 1205
106. Merethe Dahlin, 1990, op.cit., s. 2
107. Lars Jørgensen, 2006, op.cit., s. 211 ff. samt Christoffer Green-Pedersen, 2011, op.cit., s. 86
108. Tenna Nielsen, "S Klar til at stramme udlændingeloven", *BT*, 5/11 1991, sektion 1, s. 8
109. Kirsten Hvenegård-Lassen, *På lige fod. samfundet, ligheden og folketingets debatter om udlændingepolitik 1973-2000*, RUC, 2002 (Upubliceret Ph.d afhandling), s. 177 ff. Har en kortere redegørelse for folketingets debatter om socialdemokratiets beslutningsforslag. I Lars Jørgensen, 2006, op.cit., s. 248 er en belysning af regeringens udlændingepakke og beslutningsforslaget.
110. Carl-Ulrik Schierup, 1993, op.cit., s. 37
111. Folketingstidende, Folketingets Forhandlinger, 1991/92. sp. 10875
112. Lars Jørgensen, 2006, op.cit., s. 248
113. Se Christoffer Green-Pedersen, 2011, op.cit., s. 90. Green-Pedersen har konkluderet, at de borgerlige partier først fra 1993 bragte flygtninge og indvandrere på den politiske dagsorden på grund af den parlamentariske situation under VKR regeringen.
114. En analyse af integrationsloven og Socialdemokratiet findes i Heidi Vad Jønsson, "Ret og pligt til integration. Socialdemokratiet og integrationsloven", *Historisk Tidsskrift* (under udgivelse)

Abstract

Heidi Vad Jønsson: The Social Democrat's Integration Policy. Break-up and preliminary parliamentary playoff during Svend Auken's chairmanship (1987-1992). *Arbejderhistorie* 2/2013, pp. 22-43.
Immigration and integration are two salient

*themes, which have proven to be highly problematic for the Danish Social Democratic Party. This became evident, when the party lost the general election in 2001 to the Liberals, the Conservatives and the new pro-national, anti-immigration party, Danish People's Party. One of the main explanations for the loss of power was irresolute and vague political statements, where internal debates and conflicts within the party dominated. The electoral consequences of these intra-party conflicts are clear, but it is, however, not so evident, why immigration and integration were such conflictual themes in the Social Democratic Party. The explanation is to be found within the party: an analysis of the development of an immigrant policy through an intra-party policy development shows that these themes, immigration and integration, gave rise to a multidimensional conflict where both the problem definition, politicization, suggested solutions etc. were different depending on the level of governance (national or local). Even though there were attempts to coin integration as a Social Democratic solution to immigrants' problems, the conflicts remained present also after the Social Democrats re-entered office in 1993. This article covers the period from 1987, when a new chairman was elected to 1992, where a Social Democratic parliamentary motion on better integration of immigrants was passed in Parliament. The previous period from 1979 to 1987 is covered in a previous article in *Arbejderhistorie* no 1, 2013.*

Denne artikel indgår i min ph.d. afhandling: I velfærdsstatens randområde. Socialdemokratiets integrationspolitik 1960'erne til 2000'erne. Afhandlingen blev forsvaret den 6. juni 2013.

Heidi Vad Jønsson
Institut for Historie & Center for Velfærdsstatsforskning
Syddansk Universitet Odense
Campusvej 55, 5230 Odense M
hej@sdu.dk